

Miron Cristea román régens és Ferenc Ferdinánd titkos tárgyalása.

A magyar történelemnek legmegrendítőbb hatású olvasmányai közé tartoznak azok a művek, amelyek Magyarország tragédiáját előkészítő nemzeti-ségi és diplomáciai szövevényekbe világítanak bele. Az elsőség ezek között is Ferenc Ferdinánd politikai terveinek leleplezését illeti meg. A magyar trón egykori várományosa és a magyar nemzet közötti szakadék mélysége, Magyarország a világháborúval vagy anélkül egyaránt tragédiára predestinált sorsa ezekből az okiratokból rajzolódik ki valóban a maga döbbenetes teljességében.

Ferenc Ferdinánd Magyarországra vonatkozó tervei ma már nagyjából ismeretesek Czernin, Nikitsch-Boulles és Sosnosky művei alapján. De a történelmi dokumentum jelentősége illeti meg Miron Cristea régens emlékiratát is, amely a volt trónörökösnek a nemzetiségekkel, illetve a románokkal való titkos tárgyalásaiba enged betekintést.

1908-ban, e tárgyalások idején Miron Cristea még a szebeni érsekség egyszerű tanácsosa volt. Ferenc Ferdinánd politikai érdekszférájába kapcsolódva 1910-ben a magyar kormány ellenzése dacára megkapja a karánsebesi püspökséget. Tíz év múlva már bucaresti metropólita, s amikor a román ortodox egyház elszakad a keleti pátriárkátustól és önálló egyházi birodalomá alakul, — őt választják 1925-ben a legfőbb román egyházi méltóságot jelentő pátriárkai székbe. Ez, valamint az a tény, hogy tagja a román régenstanácsnak nagyban emeli emlékiratának fontosságát és érdekességét.

Az emlékiratokban említett négy román politikus közül Popovici Aurél 1906-ban kiadott Gross-Österreich című munkájában már nyíltan tárgyalta a nemzeti-ségi célok és remények eshetőségeit. Ez a cél Romániára vonatkoztatva valamennyi románnak a Habsburgok uralma alatti egyesítése és egyben teljes önkormányzati joggal való felruházása volt.

Kevés magyar politikus méltatta figyelemre a *Nagy-Ausztriai Egyesült Allamok* e politikai ábrándját, amely mögött azonban kemény elhatározással Ferenc Ferdinánd trónörökös állt ekkor, — s amelyet tíz év múlva már Károly király bizalmas környezete — s a bécsi katonai körök is magukévá tesznek.¹ Az 1908-iki titkos tárgyalást befejező kézszorítás valóban nemcsak Ferenc Ferdinánd ígéretét pecsételte meg, hanem Bécsnek és a nemzetiségeknek szövetségét. Ebből a kézszorításból nőtt ki Erdély elszakításának és Nagyrománia megalakításának célja, az a megállapodás, hogy Ausztria átengedi Erdélyt Romániának,² amely egy magyarok előtt népszerű Habsburg főherceg királysága alatt olyan alkotmányjogi formában kapcsolódott volna a Habsburg birodalomba, mint amilyen-nél Bajorország kapcsolódik a nagy-német birodalomba.³

Trianon még nem vetette árnyékát a világpolitika látóhatárára, — amikor a magyar trón várományosa már megkezdte a történelmi Magyarország lerombolásának politikai munkáját. Az erdélyi románok nyílt és titkos dákóromán egyesületeiben Ferenc Ferdinánd titkos üzeneteit terjesztik, és híveket toboroznak politikai tervei számára. A brassói görögkeleti lyceum 1925. évi jubiláris évkönyve elmondja, hogy a Cercul Romanilor de peste munti: Hegyeken túli románok köre, amely diplomáciai fegyverekkel küzdött a román nemzeti célok megvalósításáért, — gyakran tárgyalt Popovici Auréllal, aki «Ferenc Ferdinánd trónörökös-nél megkülönböztetett bizalomnak örvendett.» És Popovici Aurél minden esetben arról igyekezett meggyőzni barátait, hogy csak Bécsen keresztül harcolhatnak sikerrel Budapest ellen. «Csakis egy Magyarország erejét megtörő Nagy-Ausztria lehet a románok megmentője.»

¹ Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalom története.

² Czernin: Im Weltkrieg.

³ Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalom története.

Miron Cristea emlékirata élesen belevilágít Ferenc Ferdinándnak mind a magyarok elleni, mind a románok iránti érzületébe. A történelmi jelentőségű emlékiratot, — amely Jon Rusu Abru-deam volt képviselőnek: Originea, Degenerescentia, si Tragedia Habsburgilor (Bucuresti, 1928.) c. munkájában jelent meg, több része fac-similében is, — a Magyar Kisebbség c. erdélyi nemzetpolitikai szemléből vettük át, amely azt először közölte magyarul: «Amikor Ferenc Ferdinánd trónörökös lett, környezetét lassanként olyan emberekből válogatta össze, akik eszméinek hű támogatói voltak. Előbb a hadseregből választotta ki őket, később komoly és alapos tanulmányozás után a nem magyar nemzetiségek köréből, a románok, horvátok és tótok közül toborzott magának híveket. Minthogy Ferenc József már öreg volt, s a trónváltás ügyszólván minden pillanatban bekövetkezhetett, — a trónörökös idejében akart gondoskodni leendő uralkodása bizalmi férfiairól.

Az erdélyi románok közül a Habsburg-birodalom trónörökösének első bizalmas hívei: *Popovici C. Aurél* és — miután beválasztották a budapesti parlamentbe — *Vaida-Voevod Sándor* volt. Ez a két kiváló és lelkes fiatalember bátor elhatározással lépett a nemzeti politika mezejére. Állandó kapcsolatot tartottak fenn a trónörökös környezetével és vele magával is, annál inkább, mivel meg voltak győződve kormányzási elveinek őszinteségéről. A két *homo imperatoris* vonzalmát a trónörökös irányában elsősorban az a gyűlölet táplálta, amellyel Ferenc Ferdinánd a magyar kormányok dühösen sovén politikájával szemben viseltetett. Bízta ezenkívül az osztrák-magyar monarchia népeinek a federalizáció eszméjén felépülő kormányzásában is.

Popovici C. Aurél és *Vaida* nap-nap után gyarapították a leendő császár megbízható híveinek számát, miután biztosan remélték, hogy Ferenc Ferdinánd leendő uralkodása alatt meg fogja javítani a románok helyzetét az osztrák-magyar monarchiában. *Popovici* és *Vaida* a főhercegnek, a két román egyház (a görög keleti és görög katolikus) bizalmi férfiaiként *dr. Elie Miron Cristea*-t, a szebeni ortodox érsekség tanácsosát és *dr. Augustin Bunea*-t a balázsfalvi érsekség kanonokát ajánlották, mint olyanokat, akik képzettükük és népszerűségük folytán leendő fejei voltak a román felekezeteknek.

Vagyis a leendő császár bizalmas tanácsosai.

Vaida-Voevod személyes közbenjárása folytán a két előkelő egyházi személyt Ferenc Ferdinánd 1908 március havában Bécsbe hívta kihallgatásra, egyrészt, hogy megismerje őket személyesen, másrészt, hogy az ő szájukból hallja, melyek a románok panaszai. Ime itt van *Vaida-Voevod* levelének szövege, amelyben tudomására hozza *Cristeanak* és *Buneanak* a kihallgatást:

«*Cristea* testvérem! Ma harmadszor tértem haza ügyünk barátaival való találkozásom után. Úgy látszik törekvéseink eredménnyel fognak végződni. Ma a következő levelet kaptam: «*Habe bezüglich C.-s bereits das Nötige veranlasst, er soll sich gefasst machen, etwa in der Zeit zwischen 26 und Letzten d. M. hieher berufen zu werden, vorläufig aber nicht abreisen. Bitte den Herrn hievon verständigen. Ich würde, damit die Nachricht keine Verzögerung erfährt, dem Herrn direkt telegraphieren, wann er kommen soll usw. mit folgenden Worten: 26 (z. B.) Vormittags, oder 27 Abends... Carl, womit Tag und Stunde gemeint ist, wo die Anwesenheit hier bereits nötig erscheint. Der Herr wolle darauf so gut sein unter der Adresse: Alexander Aarenau, III. Rennweg 6 mir den Erhalt der Depesche zu bestätigen und Ankunft sowie Absteigsquartier in Wien bekannt zu geben, da ich in der Lage sein muss, eine eventuelle Änderung der Stunde mitzuteilen.*» Ugyanebben az időben kap meghívót a másik úr is. Szeretném, hogyha elindulás előtt találkozhatnék veled és informálhatnánk egy egész sereg fontos kérdéstről. Én keddig, legfeljebb szerda estig Kolozsvárt leszek. Akkor indulok Budapestre. Kérlek táviratozd meg indulásodat, akár ide jössz, akár Pestre méssz. Hogyha a hónap végéig nem kapod meg *Carl* értesítését, ebben az esetben is értesítsél, hogy továbbra is dolgozzak ügyünk érdekében, illetve kieszközhessen a kihallgatást. Testvéreileg üdvözlő a te szintre barátod: *Fidus*. Kolozsvár, 1908. III. 21. Kérlek igazold levelem vételét.»

A levél tartalmának megértéséhez az olvasónak tudnia kell, hogy «ügyünk barátai» azok a személyek voltak, akik Ferenc Ferdinánd udvarában az érintkezést a román politikussal fenntartották, a «*Carl*» szót *Alexander Brosch von Aarenau* őrnagyot, a főherceg szárnysegédét, a «*Herr*» magát a fő-

herceget, a «másik úr» dr. Buneat és a *Fidus* aláírás Vaida-Voevodot jelentette. A magyar rendőrség kémszolgálatára elől, amely Ferenc Ferdinánd főherceg és embereinek minden lépését követte, egy ilyen titkos szótárhoz kellett folyamodni, amelynek kulcsa csak a főherceg környezetében és hívei között volt ismeretes.

1908 március 23-án Alexander Brosch von Arenau őrnagy szárnysegéd táviratilag a következőképpen közölte dr. Miron Cristea-val és dr. Bunea-val a március 28-ra kitűzött kihallgatást: «*Konsistorialrath dr. Cristea Nszeben, De Wien. Achundzwanzig Vormittag. Carl.*»

Dr. Cristea Bécsbe való indulása előtt a következő két táviratot küldte: «Herrn Alexander Arenau Wien III. Rennweg 6. Ankunft siebenundzwanzig Nachmittag 2 Uhr. Hotel Tegethoff. Dr. Cristea.» A másik: «Dr. Vaida. Kolozsvár Eszterházy-utca. Holnap este 10 óra után érkezem Kolozsvárra. Huszonnolcadikára hívtak. Utazzunk együtt Budapestig. Elie.»

Az «Elie», illetve Ilie volt dr. Cristea keresztneve, mielőtt szerzetes lett, amikor is a Miron nevet kapta.

Bécsben március 27-én délután dr. Cristea a Tegethoff szállodában Brosch von Arenau őrnagytól levelet kapott, amelyben jelezte, hogy a császári Fenség március 28-án, szombaton délben 12 órakor fogadja kihallgatáson. «Azt hiszem nem is kell figyelmeztetnem arra, hogy a kihallgatást a legteljesebb titokban kell tartani» — toldotta a levélhez a szárnysegéd, félvén a magyar kémekről, akik naponta a Belvedere kapui körül settenkedtek, ahol a trónörökösnek a lakása volt. Ezért dr. Cristea és dr. Buneat a szárnysegéd a palota kertjén és egy hátsó titkos ajtón vezetete be.

A történelmi kihallgatás lefolyásáról alant teljes egészében leközlöm dr. Miron Cristea akkori szerény konzisztoriumi ülnök, ma Románia pátriárkájának és a magas régenstanács tagjának sajátkezű jegyzeteit.

A meghívás alapján 1908. március 15/28-án, szombaton háromnegyed 12 órakor én és a balázsfalvi kanonok dr. Bunea Augustin zárt kocsiában és egyszerű reverendába öltözötten megjelentünk báró Brosch von Arenau Sándor vezérkari őrnagynál, Ferenc Ferdinánd főherceg katonai irodájának főnökénél. Az őrnagy irodájából, amely a III. Rennweg 6. szám alatt volt, a Belwe-

dere parkba vezetett és onnan egy hátsó ajtón, amelyet az őrnagy kulcsával felnyitott, beléptünk az udvarra, amely a főherceg lakásához tartozik és felmentünk a kastélyba. Két lakáj levette rólunk a kabátot, ekkor beléptünk a váróterembe, ahol egy félóra hosszat beszélgettünk a szárnysegéddel a magyarországi politikai ügyekről. Nagyon jól volt értesülve sok dologról, különösen a román ügyre nézve kedvezően. Negyed 1 órakor egy lakáj Őfenségéhez invitált bennünket. Egy nagy, szép teremben várt Feldzeugmeisteri uniformisban, mellén az összes kitüntetésekkel és az aranygyapjas renddel. Meghajtottuk magunkat, kezet fogt velünk, megmondtuk neveinket és üdvözöltük őt. Ekkor egy sarokasztalhoz ültetett bennünket. Mi székeken ültünk, a főherceg pedig mellettünk egy diványon. Őfensége nagyon kedvesen kezdett beszélgetni. A következőkben leírom a kihallgatás lefolyását, főként azokat a szavakat, amelyeket Őfensége és én mondtam. Dr. Bunea, miután nem tudott perfektül németül, keveset beszélt s ezenkívül amíg Bunea beszélt, én azokról az eszmékről gondolkodtam, amelyeket a vitába akartam dojni. Egyébként előre feljegyeztem magamnak azokat a dolgokat, amelyekről beszélni akartam. Egyes kérdéseket Budapesten előre megtárgyaltam dr. Maniu és dr. Vaida képviselőkkel.

A főherceg: Köszönöm, hogy olyan messziről eljöttök és örvendek, hogy alkalmat adtak annak kifejtésére, hogy én ismerem a derék és lojális román népet, valamint hosszas nélkülözéseit és szenvedéseit is, amelyek a magyarok részéről érik. Ismerem a románok méltó és érdemes viselkedését egész történelmi multjukban, főként azokat a szolgálatokat és áldozatokat, amelyeket 1848-ban hoztak a trónért és a dinasztiaért. Ismerem a román ezredek harci vitézségét. Szeretem a román népet és lelmem vágya, hogy segítsek rajta, amikor lehetséges. Most azonban nem sokat tehetek. Azért hívtam önöket, hogy megmondjam, ismerem az önök helyzetét, én együttérzek önökkel. Mondják meg népük körében — de természetesen óvatosan és úgy, hogy ne tudják meg ellenségeink — melyek az én terveim, mi az én felfogásom. A nép reméljen, mert helyzete meg fog javulni. Minden igyekezetemmel azon leszek, hogy megváltozzék a mai állapot.

Dr. Bunea megköszöni a Fenségnek fogadtatásunkat.

Dr. Cristea: Köszönjük császári Fenségednek ezt a különleges kegyet és megtisztelést és a szép ígéretek. Mi és a román nép ezt egy jelnek, egy reménységnek tekintjük, hogy a mi népünk részére is elkövetkezik egy jobb jövő. Népünk jóindulatot vár, mert most minden téren háttérbe szorítják. Paraszt, földműves nép, de becsületes, konzervatív és hűen dinasztikus. Meggyőződésből dinasztikus, mert mindennünket amink van, a dinasztától kaptuk. A mi érdekeink azonosak a dinasztia érdekeivel. Ezért a magyarok kiárnak és a jövőre is ki akarnak zárni a közügyekből. Így most meg akarják csinálni a választási törvényt, amelyben a plurális szavazati jogot akarják bevezetni.

Dr. Bunea: A városok lakósaival akarnak kormányozni, akik tudnak írni és olvasni, de akik mindnyájan Kossuthisták. A kormány mind jobban megerősödik a városokban és megyékben. Így például Nagyenyeden eltávolították az összes régi szabadelvűeket és a megye élére a Kossuthista báró Kemény Árpádot helyezték. Még nálunk, Balázsfalván is Kossuthista gyűlést rendeztek, amelyre szemtelenül meghívták a mi érsekünket, Dr. Mihályt is.

A főherceg: Csak nem ment el?

Dr. Bunea: Visszautasította a meghívást.

Dr. Cristea: Nézőknek elment néhány román gyermek és tanuló, miután azonban Kossuth tiszteletére nem akarták levenni kalapjaikat, a főszolgabíró és a csendőrök szemelattára megverték őket.

A főherceg: Különös szimpátiával viseltem a földművesekkel szemben. Maradjanak önköztovábbra is becsületes földműves nép. Aztán említést tesz az Apponyi-féle iskolatörvény 27. §-áról és odanyilatkozott, hogy ez a törvény kedvezőtlen a nemzetiségekkel szemben.

Dr. Cristea: Igen, megsemmisíti iskolai téren az egyházak autonómiáját, arra kényszerít, hogy több tárgyat magyarul tanuljunk. Sőt odáig jutotunk, hogy már a vallást is sem taníthatjuk anyanyelvünkön.

A főherceg: (Csodálkozva emeli fel mindkét kezét.)

Dr. Bunea: Igen, Fenség, így tesznek az állami iskolákban.

Dr. Cristea: A gyermekek szülei nem akarnak erről hallani. Azt mondják, inkább semmi, mint a Miatyánk magyar nyelven. Így odajutottunk, hogy sok helyen már nem is tanítjuk a val-

ást, ami nagy veszedelmet jelent a társadalomra nézve.

A főherceg: Természetes.

Dr. Bunea: Folyton gyanúsítanak, hogy kifelé gravitálunk csak azért, hogy Fenséged előtt kompromittáljanak.

A főherceg: Ugyan, dehogyan!

Dr. Cristea: Fenség, mi csendes nép vagyunk, de a magyarok műforradalmat rendeznek. A báró Bánffy-féle kormány idejében a belügyminisztériumban a nemzetiségeknek egy ügyosztálya volt, amely a román vidékekre kétes egzisztenciákat küldött, hogy ott becsületeket tartsanak és lázadást szítsanak, s aztán a lapokba azt írassák: íme, fellázadtak a románok!

A főherceg: Igen, igen. De már senki sem hiszi el ezeket a dolgokat. Bánffy a románok között élt és értett hozzá, hogyan kell összehaverni a kérdéseket. Meg akarta semmisíteni a román népet. Én azonban jóváteszem a dolgokat, mert szimpatizálok a horvátokkal, románokkal és tótokkal. Így tanultam atyámtól, ilyen akarok lenni és ilyen szellemben fogom utódomat, unokaöcsémet, Károly főherceget is oktanni.

Dr. Cristea: A román nép történetében egyetlen eset sincsen, hogy hűlenné vált volna. Elnyomtak bennünket, és mégis, a nehézségek ellenére, a román nép fejlődést mutat. Életerős nemzet, sok a gyermeke.

A főherceg: Magyarország lakosságának a többségét a nemzetiségek teszik.

Dr. Cristea: Igen, bár a statisztika mást mutat, de az adatok hamisak.

A főherceg: Náluk minden Veigelberg nagy hazafi, hogyha magyar neve van. De már a külföld is ismeri őket. Olvastak bizonyára *Björnsterne Björnsonról*, aki védelmébe vette a tótokat és a nemzetiségeket. Az egész világ ismeri őket.

A pánádi gyilkosságról beszélve a főherceg felkiáltott: Milyen borzalom! Asszonyokat és gyermekeket szúrtak keresztül.

Dr. Bunea: Tragikus volt, Fenség. Én láttam az áldozatokat, mert hiszen Pánád község közel van Balázsfalvához.

Dr. Cristea: Azok a katonák, akik fegyverüket használták, honvédek voltak. A közös hadsereg becsületesebb, tisztességesebben viselkedik még a parlamenti választások alkalmával is.

A főherceg: Igen, mondta nekem dr. Vaida képviselő, milyen kegyetlen-ségek történnek a választásokon, hogyan tartják a választókat órák hosszat hóban, hidegben.

Dr. Cristea: Sőt napokig, Fenség. Így van. A mi nemzeti román pártunk elnökének a fejét egy vasruddal betörték. Vértől borítva leesett, a csendőrök pedig ahelyett, hogy védelmezték volna, cinikusan és mozdulatlanul állottak mellette. Hogyha az újságokban megírja valaki ezeket a kegyetlenkedéseket, börtönbe kerül. Az állami fogházak tele vannak román újságírókkal.

Dr. Bunea: Még az érsekségek mérsékelt hangú lapjait is üldözik. Balászfalván van az *Unirea* és Nagyszébenben a *Telegraful Roman*. Mindkét lapnak a szerkesztőit börtönre ítélték.

Dr. Cristea: Amit írtak, nagyon ártalmatlan dolgok.

A főherceg: Másképp lesz a jövőben. Én ismerem az összes jogtalanságokat. Együttérzek a nemzetiségekkel, főként a románokkal. Szeretem a románokat, mert derék nép. Szívemhez nőttek azok az egészséges és szép parasztok, akik a havasok között laknak és nem ismernek semmiféle betegséget. Szeretem nemzeti öltözetüket, szép nemzeti táncukat és hosszú, szép hajukat.

Dr. Cristea: A táncok között vannak nagyon régiek is. Római eredetűek.

A főherceg: Igen. Románecsika községben végignéztem egy lakodalmat. Láttam a táncukat. A nyelvük is szép, harmonikus. Sajnálom, hogy nem tudok románul. Ha azonban lassan olvasok egy román újságot, sokat megértek, mert hasonlít a latin és az olasz nyelvhez.

Dr. Bunea: Igen. Példának okáért az olasz *fronte*, németül *Stirne*, románul *frunte*.

A főherceg: De az a magyar *tata, tete*, valami lehetetlen borzalmasság. Én már negyven év óta kínlódom, hogy megtanuljak magyarul és nem sikerül.

Dr. Cristea: Mi őszintén örvendünk, hogy Fenséged ilyen alaposan ismeri a román népet.

A főherceg: Erdély nagyon szép. A hadgyakorlatok alatt voltam Déván, Szászrégerben és Görgényben, ahol egy nagyon szimpátiikus védászom volt, Simeon.

Dr. Cristea: Ismerem a vidéket Fenség, mert én Szászrégen környékén, a Máros felsőfolyásánál születtem.

A főherceg: Az elmúlt években Temesvár környékén voltam hadgyakorlaton. A románok üdvözölni és ünnepelni akartak, de a hatóságok megakadályozták.

Dr. Cristea: Amikor körünkbe jön a magas uralkodó család valamelyik tagja,

mi lelkesedünk érte, mert szeretjük a dinasztíát, amelynek mindenünket köszönhetjük.

A főherceg: A klérusnak igen nagy befolyása van a népre. Önök mint a két román egyház képviselői, neveljék továbbra is a népet dinasztikus szellemenben.

Dr. Cristea: Megigérjük, hogy minden alkalommal, templomszentelések és népgyűlésekkor tudomására hozzuk népünknek Fenséged jóindulatát, mert az a kegy, amely velünk szemben megnyilvánul, reményt nyújt a román nép jobb jövőjére.

A főherceg: Igen, tegyék ezt, óvakodjanak a kossuthizmustól és az ilyen törekvéseket nyomják el.

Dr. Cristea: Megigérjük, Fenség, mert a magyaroktól nincs mit várunk. Nekünk szabadság kell és akkor tíz-husz év alatt várakozáson felüli fejlődést mutathatunk. Most nehéz a sorsunk. A mi egyházunknak az államtól alig százezer korona segélye van.

Dr. Bunea: A kálvinistáknak most a kormány három milliót ad. (A főherceg csodálkozik.)

Dr. Cristea: Igen, százezer koronát kapunk, ötödresztét annak, amit egy magyar színház kap. Sőt ebből a százezer koronából is elvett a kormány harmincezer koronát, hogy ezt közvetlenül ossza ki a papok között, akik a szolgabírák szolgálatában állanak, a választásokon a kormányral szavaznak és akiket ezzel a pénzzel korrumpálnak és demoralizálnak.

A főherceg: Igen, az egész rendszer korrumpált. Igyekeznünk fogok és a császár támogatásával, nem engedje, hogy a magyarok ilyen messzire menjenek. Ha a választók száma megnövekszik, akkor kevesebb lesz a korrupció.

Dr. Cristea: Mi, románok egy olyan választási törvényt kívánunk, mint amilyen Ausztriában van. Ezzel meg lennénk elégedve.

A főherceg: Legalább olyant mint Ausztriában. De ebben az esetben küldjenek a parlamentbe fiatal embereket, hogy azok követeljék és kérjék jogaikat energikusan.

Dr. Cristea: Meg fogják kísérelni, hogy megrövidítsenek bennünket a választói kerületek beosztásánál. A jelenlegi kerületi beosztás rettenetes. Például Szeben mellett van egy kis város, Vízakna, amely régebben magyar város volt, de most meglehetősen számban vannak benne románok is. Vízakna egyetlen választási kerületet képez, amíg a

román körzetek sok négyzetkilométernyi területet ölelnek fel s így a választók arra vannak kényszerítve, hogy nagyon hosszú utat tegyenek meg a választási helyig. Most, hogy megakadályozzák szervezkedésünket, négy román képviselőnek felfüggesztették a mentelmi jogát, hogy ne emelhessenek erélyes tiltakozást az új választási törvénnyel szemben.

A *főherceg* arról a küldöttségről beszél, amely a memorandumot Bécsbe vitte és amelyet a császár nem fogadott. — «Hallatlan dolog, hogy az alattvalók egy egész küldöttsége jöjjön és ne fogadják. Ez nagyon sok volt.» — A trónörökös aztán megkérdi dr. Buneát hol tanult?

Dr. Bunea: A gimnáziumot a brassói román gimnáziumban, a teológiát Rómában végeztem. Németül nyelvtanból tanultam.

A főherceg: Úgy? Elég jól beszélsz.

Dr. Bunea: Dr. Cristea jobban tud németül. Ő a németeknél tanult.

Dr. Cristea: Az egyetemet Budapesten végeztem, de szász gimnáziumba is jártam. Aztán nálunk, Szebenben inkább németül beszélnek az emberek.

A főherceg: Úgy? Németül?

Dr. Cristea: Igen. A magyarok csak hivatalnokok. Aztán érintkezünk a katonákkal, akikkel jó viszonyt tartunk fenn. Nagyszebenben van a 12. hadtest parancsnoksága. Ott van a 2. gyalogezred, amelynek katonái magyarok (székelyek). Újabbban észrevehetően sok tiszt beszél magyarul. Néhány hónap óta valóságos divat a magyar beszéd.

A főherceg: A 2. gyalogezred legénységének harmadrésze román és vannak benne németek is. Olyan ezred, amely nagyon derekasan állta meg a helyét. Ami a nyelvet illeti, a legénységet anyanyelvén kell oktatni, mert egyébként, gyengül a hadsereg iránti vonzalom. Most azonban a hadseregben is kezd tért hódítani a magyar nyelv.

Dr. Bunea: Úgy van, Fenség.

Dr. Cristea: A hadsereget eddig az összes nemzetiségek szerették. Mi románok az ex-lex idején, amikor a magyarok megtagadták az újoncadást, önként küldtük ifjainkat a sorozóbizottsághoz. A 64-es román ezrednek megvolt a teljes létszáma. A magyarok ezért üldözték a besorozott ifjak züleit. Hogyha a magyarok megkapják a kedvezményeket a hadseregben, a románok lelkesedése csökkenni fog a hadsereggel szemben.

A főherceg elmondja aztán, hogy ta-

lálkozott Románia királyával, I. Károlyal, akit jóbarátjának tart. — Beszéltem vele az Ausztria-Magyarországbeli románokról is. Sokat tett országáért. — A főherceg aztán a két román érsek iránt érdeklődik.

Dr. Bunea: A mi érsekünk, dr. Mihályi egészséges. Most 67 éves.

Dr. Cristea: A miénk 81 éves, teljesen ősz, de egészséges és még szereti a munkát.

A főherceg: Mikor jöttek önök? Ismerik Bécsset?

Dr. Bunea: Tegnapelőtt jöttünk. Voltam már Bécsben. Először 1893-ban Vancea érsek társaságában.

Dr. Cristea: Én többször voltam Bécsben. A mult nyáron is itt jártam.

A főherceg: Mikor indulnak el?

Dr. Bunea: Még maradunk egy-két napig.

A főherceg aztán ismét biztosított jóindulatáról és kért, hogy hozzuk ezt a román nép tudomására, de *óvatosan*. Ismét megköszöni, hogy eljöttünk hozzá.

Dr. Cristea megköszöni a főherceg igéreteit.

A főherceg felállt, kezét adott előbb dr. Buneának, aztán nekem. Az elváláskor a következőket mondta: Adják át üdvözlőmetem érsekeiknek.»

A napló végén Miron Cristea feljegyzi, hogy *Arenau* őrnagyhoz köszönőlevelet intéztek, amelyet a következő mondattal fejez be: «Legyen meggyőződve, hogy egy derék nép szent ügyét támogatja. Ezáltal nemcsak a román nemzet érdekében fejt ki Nagyságod munkát, hanem hozzájárul a monarchia és a szeretett dinasztia megerősítéséhez.»

Gramantik Margit.

Rákosi Jenő.

Visszatérnek ifjúságom álmai! — mondta a nagybeteg Rákosi Jenő — amikor pár héttel halála előtt újra színdarabírásba kezdett. Mintha élete legvégén ráeszmélt volna arra, hogy miben volt a legnagyobb. Mintha érezte volna, hogy minő kár volt neki is, mint annyi nagynevű magyarnak, a politika kedvéért hűtlenné válnia a szépirodalomhoz. Nagy mestere és az irodalmi életbe való bevezetője, Kemény Zsigmond is akárhányszor fájdalmasan érezte, hogy politikai szenvedélye elvonta az irodalomtól.

Igen, Rákosi Jenő is — ha megpróbáljuk működését egy későbbi kor távlatából szemlélni — elsősorban és